

פגישה, חצי פגישה עם נילי דגן

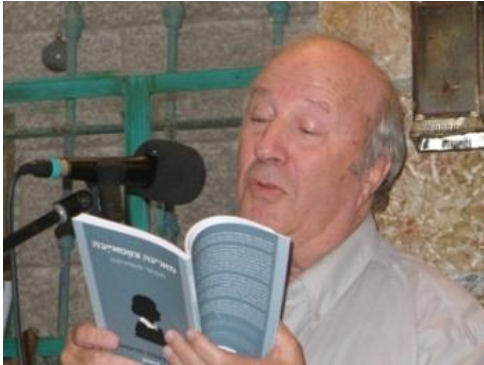
מדור חדש זה יביא בפנינו מפגשים עם משוררים שונים. אנו מודים לנילי דגן, משוררת בזכות עצמה, על המדור.

והפעם פגישה, חצי פגישה עם עמוס לויתן.

בזמנים נאורים (הוצאת "קשב לשירה", 2008) הוא מבחר משיריו המלוטשים והממוקדים של המשורר, העורך והמבקר עמוס לויתן, מתוך חמשת ספריו בשנים 1961-2002 והכולל גם פרק של שירים חדשים. עמוס לויתן נולד בקיבוץ כפר מסריק ב-1935 להורים שנמנו עם מייסדי הקיבוץ. כעשר שנים היה חבר קיבוץ ועבד במדגה. לימים עזב לתל-אביב, שבה הוא מתגורר. בשנים 1970-1995 עבד כעיתונאי ב"על המשמר", תחילה כעורך חדשות ועורך לילה ראשי ואחר כך כעורך "הדפים לספרות". עם סגירת העיתון ערך את המוסף לספרות "משא" בעיתון "דבר" (1995-1996). בהמשך עבד כעורך כללי בהוצאת "גוונים" ומאז צאתו לגמלאות הוא עורך בה את מדור השירה. עמוס לויתן הוא בעל תואר מוסמך בפילוסופיה מאוניברסיטת תל-אביב (1976). מאז 1996 מפרסם ב"עיתון 77" את המדור "מצד זה", שמבחר מרשימותיו ראה אור בספר. זכה בפרס ע"ש אנה פרנק, בפרס חולון ובפרס ראש הממשלה. (מתוך הספר).

הספר הראשון לילה ועלים (ספרית פועלים, 1961) נכתב עוד בהיותו חבר בקיבוץ שבו נולד, והוא עוסק במסעות מדומיינים של איש צעיר בנופים סימבוליים-רומנטיים כמו השיר 'נסיעה':

נסיעה

אֶפֶר כּוֹכְבִים יִכַּס אֶת צַעְדֵי הַלַּיִל
בְּשֵׁנֶת רְבוּא שָׁנִים יִשְׁקַע גּוֹפִי
בְּעֵלָה נוֹפֵל מִשְׁבָּעָה רְקִיעֵי שָׁמַיִם,
רְאִיתִי, עָרֵב, אֶת כָּאֵב פְּנִיךָ הַנְּעוּתִים.
עֵשֶׂב יַעֲלֶה מְחַרְצֵי מְרַצְפֵּת,
יְדֵי יְנוּחוּ עַל מִסְעַד כְּסֵאִי. כְּזַעֲזַע
חֲצוֹת אֶת אַרְבָּעָה כְּתֵלֵי הַבַּיִת
בְּדֶרֶךְ הָעֵלִים אֲהִיָּה נֶכּוֹן לְצֵאת
לְנִסְיַעַת אֵינְקֶץ בְּמִבּוֹךְ הָאֶפְלוּלִי.
(עמ' 14)

הספר השני ארץ נער (הקיבוץ המאוחד, 1983) שראה אור כעשרים שנה לאחר קודמו, נכתב לאחר שעזב את הקיבוץ לעיר הגדולה ושיריו מבטאים פרידה כואבת מחייו הקודמים ומן הארץ אליה הרגיש שייך. בניגוד לסמליות הרומנטית של שיריו הראשונים, שירים אלה מתומצתים וקונקרטיים, תמצית הזיכרון של מה שהיה, כמו השיר 'געגוע':

געגוע

זֶה גֶּעְגוּעַ לְאָרֶיג יוֹטָה,
יְתֵר אֶהֱל, יְתֵד. מִשְׁנָה
סְדוּרָה, דְּרָגֶשׁ עֵץ,
זְרִיחָה, שְׁקִיעָה.

גִּדְר תֵּיל, שְׁעַר בְּרִזָּל, מִים בְּכַד,
מְנַעֲלִים בְּפֶתַח. זָקָה בְּרוּרָה,
שִׁדָּה רְבוּעָה, גְּאוּמָטְרִיָּה
פְּשׁוּטָה שֶׁל שָׁנִים.
(עמוד 22)

שאלתי את לויטן מה המשמעות של נקודת המפגש בין לויטן האדם ולויטן המשורר, לאור סיפור חייו.
"בדיעבד נראה שספרי שיריי עוקבים אחר תחנות חיי. מחד, אולי, אין בכך ניצול מלא של חרות היצירה לברוא כל שיעלה בדעתך, מאידך, אני מאמין שחותמם חותם של אמת. בניגוד להבנה הפשטנית של "מיטב השיר כזבו", הבדיון בהם מצומצם, אם לטוב ואם למוטב".
הספר השלישי נסיעה עירונית (ספרית פועלים, 1986) עוסק בהוויה העירונית הקשה והקשוחה, בחיים על הקצה, בפחד, בניכור, בזרות ובאחוה של חסרי כל. למשל בשיר 'נסיעה עירונית':

מתוך: נסיעה עירונית

נְסִיעָה עִירוֹנִית מְצַפֵּן לְדָרוֹם
וְשֵׁם הַקְּצָה

וְשֵׁם מְתַקְבְּצִים שְׂרִידִים וְאָבֶק
פְּלִיטֵי הַמַּסָּע, וְאֲנִי מֵתְכוֹנֵן לָזֶה

וְאֲנִי מֵתְעַרֵב בְּשׁוֹרֵת הַמוֹכְרִים
מוֹצִיאִים נְכֹסִים אַחֲרוֹנִים מִיָּדֵיהֶם

טוֹסְטֵר מְקַלְקֵל אֲרִיג בְּלָה
וְאֲנִי מֵתְכוֹנֵן לָזֶה: לְמִצָּא בִּינֵיהֶם אַחֲוָה.

(עמ' 43)

האם אתה יכול לתאר את תהליך הבשלות או ההתפקחות בתהליך הכתיבה שלך מאז היית משורר צעיר ועד היום?
"יש בהם מידה של 'ריאליזם' כלומר אינם מפליגים על כנפי הדמיון או 'הפיוט' מושג שמעולם לא אהבתי, לא כמשורר ולא כקורא. אינני יודע אם היה פה תהליך של ממש. להוציא הספר הראשון שהוא ברובו 'מדומיין', הרי כתיבתי שלאחר מכן באה לאחר משבר עמוק (בעקבות עזיבת הקיבוץ) שהעמיד אותי לחלוטין על קרקע המציאות, או החיים".
הספר הרביעי קָרָט (צ'ריקובר, 1990) הוא ספר מתון יותר, ספר של התבוננות עצמית מפוכחת וצלולה על החיים בגיל המבוגר כמו בשירים "דע", "מצווה להתבונן", "אפשרויות" ועוד.

דע

דַּע אֶת עֲצֻמָּךְ, וְעֲדִין אֵינְנִי יוֹדֵעַ.
אַחֲרֵי עֲשָׂרִים, שְׁלוֹשִׁים, וְאַרְבָּעִים שָׁנִים.
יוֹם אַחַר יוֹם מוֹסִיף יְדִיעָה, וְיוֹם אַחַר יוֹם גּוֹרֵעַ
וְאֵין לְכֹד סִיּוֹם בְּזִמָּן, רַק הַתְּחִלָּה.

מצווה להתבונן

מצווה להתבונן במה שלפני, אני מביט
 במראה פני, ומקבל אותן, לראשונה, מקץ שנים:
 המתוים הרקים מדי, הקוים הנסוגים מפי ומעיני,
 הטשטוש הכללי - הם אני. ועדין נאחז בשארית כלשהי,
 שמא הם רק הפן החיצוני? - ומתר גם על כך בהרהור שני.

עד כמה הוויתך הפואטית "לוקה" בציניות או שמא בסוג של "אכזבה" והתנפצות הרומנטיקה?

" ציניות' או 'אכזבה' אינם המונחים הנכונים, כמו גם הביטוי 'לוקה' הרואה כאן איזושהי מחלה. גם אינני בהכרח אנטי רומנטי, אבל אני אוהב שירה המעוגנת בקונקרטי, שירה בלתי מצועצעת ובלתי מתפיפת. שירה היודעת לגלות עומק ויופי בדברים הפשוטים ביותר, למשל הבית הראשון בשיר של אוסיפ מנדלשטם בתרגום בנימין הרשב: "כך אתך אשב לי במטבח/ נפט לבן מריח ריח רך...". וכו'. איזה יופי".

אפשרויות

אין לך הרבה אפשרויות, אלא בית או חוץ.
 לעשות בבית את מעשי הבית ולעשות בחוץ את
 מעשי החוץ. וזה כמעט הכל, וכל מה שלא תעשה
 יפל באחת מן השתיים. ולא תוכל לדלג מעליהן, ואין
 גם לאן, בינתיים. לבד מהקפיצה האחת, האחרונה,
 וזו אפשרות שלישית שנתנה לך.

הספר החמישי שיח אלים (ספרי עיתון 77, 2002) וכן השירים החדשים בפרק בזמנים נאורים הם ברובם שירים פוליטיים-ביקורתיים המשקפים את כתיבתו הביקורתית וההגותית של המחבר, הנכתבת באותה עת במדורו הקבוע ("מצד זה") בעיתון 77.

"בדרך"

חיתי בקבוץ וראיתי
 סבל שגורמים
 שתוף ושיון לאנשים.

חיתי בעיר וראיתי
 סבל שגורמים
 להם פערים והבדלים.

חיתי בין מאמינים
 וראיתי סבל
 שגורמת האמונה.

חיתי בין חסרי אמונה
 וראיתי סבל
 שגורם חסרונה.

לְכוּ, אֲנִי יוֹדֵעַ,
אֵין דֶּרֶךְ אַחַת,
לְלַכֵּת בָּהּ

אֶלֶּא דֶּרֶךְ לֹא-דֶּרֶךְ
שֵׁשׁ
לְכַבְּשָׁהּ.

(עמ' 85)

האם לדעתך, השירה יכולה "להרשות" לעצמה לחלום ולהיות רומנטית, לנוכח מציאות פחות רומנטית, בלשון המעטה?
"מכל תשובותי הקודמות, כבר מובן הוא שאינני אוהב שירה 'חולמת' אלא שירה 'חושבת'. אין שום איסור להיות רומנטי, גם תלוי איך וכיצד, אבל אסור להיות בנאלי או משעמם. שירה שמתמודדת עם שאלות זמנה, בכל האמצעים העומדים לרשותה, לשוניים, רגשיים, קוגניטיביים, חזקה עליה שתהיה מעניינת".

השיר 'בזמנים נאורים' שעל שמו קרוי הספר כולו, הנו שירה אירונית, פרדוקסלית, פולמוסית, המחליפה מהלומות עם תיאוריות תרבותיות פוסט-מודרניות ועם אידיאולוגיות רווחות, חיזיון אשר אינו שכיח בנוף השירה המקומית.

זמנים נאורים

אֲנַחְנוּ חַיִּים בְּזַמְנִים נְאוֹרִים:
עֶשֶׂר הוּא גְזֵלָה
יָדַע הוּא שְׁלִיטָה
יָפִי - דְּעָה קְדוּמָה.

אֲנַחְנוּ חַיִּים בְּזַמְנִים נְאוֹרִים:
קְדָמָה הִיא הַתְּנַשְׂאוֹת
רְצוֹן טוֹב - הַתְּעַרְבוֹת
תְּרַבּוֹת הִיא עֲרִיצוֹת.

אֲנַחְנוּ חַיִּים בְּזַמְנִים נְאוֹרִים:
אָב מְשִׁתֵּף הוּא הַמְצָאָה
מְשִׁפָּחָה הִיא הַבְּנִיָּה
מִינִיּוֹת הִיא הַתְּנִיָּה.

אֲנַחְנוּ חַיִּים בְּזַמְנִים נְאוֹרִים:
שְׁתִּיקָה הִיא הַשְּׁתִּיקָה
דְּבוּר - שְׁתוּף פְּעֻלָּה
גְּמָגוּם הוּא שִׁירָה.

(עמ' 89)

שאלתי את לויטן מה היה מציע מניסיונו, הן כמשורר והן כעורך, למשוררים צעירים המתחילים כיום במסע המורכב אל עצמם ועולמם באמצעות השירה.
"קטונתי מכל החסדים" אומר יעקב בפרשת וישלח. יש היום עשרות משוררים צעירים מצוינים שיודעים את התורה. אני סבור שהשירה בין השאר היא גם 'תורה' ולימוד היא צריכה. 'אין סכין מתחדדת אלא על ירך חברתה', כלומר, תוך לימוד והתחככות בשירתם של אחרים. זה בעיקר מה שאני יכול לומר".

המשורר רפי וייכרט מבעלי הוצאת "קשב לשירה" אשר ערך את הספר "בזמנים נאורים" מוסיף ואומר: "עמוס לויתן היה עורך המדור לספרות בעתון 'על המשמר' שקיבל בשעתו מאמרים, שירים ותרגומים שלי לדפוס. אחרי כן המשכנו ביחד ל'דבר'. אני שמח שעם השנים יכולתי, מתוך אמון ביפי שיריו הצנועים הן הליריים הן ההגותיים, 'לגמול' לו ולפרסם מבחר מוקפד מכל שנות יצירתו השירית. אני מקווה שהספר הזה ימצא נתיבות ללבם של קוראים חדשים".